

ZAŠTITA PRIRODE

1. Uvod

Generatore ekonomskog i društvenog razvoja kroz ljudsku istoriju čine dva osnovna resursa: *prirodni resursi* (naročito energenti) i *ideje*.¹ Većina prirodnih resursa nije neiscrpna. Poremećaji u životnoj sredini, degradacija prirodnih resursa i nastalo zagađenje dovode u pitanje osnovni smisao razvoja jer se na taj način izazivaju klimatske promjene i ugrožava zdravlje ljudi. Razvoj se mora zasnivati na racionalnoj upotrebi prirodnih resursa, uz minimalne i reverzibilne štetne efekte na životnu sredinu. Ovakav integralni pristup razvoju predstavlja osnovnu platformu *Ujedinjenih nacija* sadržanu u *Agendi 21*² i *Milenijumskim ciljevima*.

U kontekstu evropskih integracija jedna od oblasti kojim se bavi *Acquis communautaire* upravo je životna sredina i korišćenje prirodnih resursa. Kao jedan od najbitnijih koraka u procesu pristupanja EU smatra se usvajanje odgovarajuće regulative i standarda u ovoj oblasti.

Evropska praksa zaštite životne sredine predstavlja efikasan način da se životna sredina unaprijedi i očuva, tj. da se na taj način ispuni osnovno ljudsko pravo, pravo na kvalitetnu životnu sredinu, bez obzira na formalno članstvo u Uniji. ***Evropske norme i standarde treba sprovoditi ne zbog uslova članstva u EU, već zbog suštinske realizacije prava na kvalitetnu životnu sredinu, prava koje se direktno izvodi iz osnovnog ljudskog prava, prava na život.***

Ovaj dokument ima za cilj retrospektivu zakonodavnog okvira i njegove usklađenosti sa nacionalnim propisima u oblasti zaštite prirode.

2. Zakonska regulativa u oblasti zaštite prirode

2.1. EU zakonodavstvo

1. Zoo direktiva

Direktiva 31999L0022 se odnosi na držanje divljih životinja u zoološkim vrtovima i ima za cilj utvrđivanje minimalnih standarda za držanje i brigu o životinjama u zoološkim vrtovima, kao i da se ojača uloga zooloških vrtova u očuvanju biodiverziteta.

Direktiva je djelimično transponovana **Zakonom o zaštiti i dobrobiti životinja** ("Sl. list Crne Gore", br. 14/08), kojim je regulisana zaštita dobrobiti životinja koje se drže u zoo vrtovima. Uskladenost se odnosi na: definisanje zoo vrtova; zahtjeve koje se odnose na

¹ Martin Wolff, „The dangers of living in a zero-sum world economy“, Financial Times, 18. decembar 2007.

² Rezolucija Generalne skupštine 38/161 od decembra 1983. godine

uslove za držanje životinja u zoo vrtovima; zahtjeve koji se odnose na sprječavanje bježanja životinja; odobravanje i inspekciju zoovrtova; uslove koji se moraju ispuniti u slučaju zatvaranja zoo vrta; određivanje nadležnog organa.

Usklađivanje Zakona sa pravnom tekovinom EU je neophodno, posebno u dijelu koji se odnosi na pravila za očuvanje biodiverziteta u kojima mora da učestvuje zoo vrt, promovisanju edukacije i podizanja svijesti u vezi sa očuvanjem biodiverziteta.

Nadležne institucije su: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Uprava za inspeksijske poslove, Veterinarska uprava.

2. Direktiva o pticama

Direktiva 32009L0147 o zaštiti divljih ptica za cilj ima zaštitu, upravljanje i kontrolu prirodnog okruženja divljih ptica, čime se štite one, njihova gnijezda, jaja i staništa.

Direktiva je djelimično transponovana **Zakonom o zaštiti prirode** ("Sl. list CG" br. 54/16); **Zakonom o divljači i lovstvu** ("Sl. list CG" br. 52/08) i nizom podzakonskih akata koji su donijeti na osnovu ovih zakona.

Nadležne institucije su: Ministarstvo održivog razvoja i turizma; Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja; Agencija za zaštitu prirode i životne sredine; JP "Nacionalni Parkovi"; lokalne samouprave; JP "Morsko dobro"; Univerzitet Crne Gore - Prirodno-matematički fakultet, Odsjek biologija; Prirodnjački muzej; Uprave za inspeksijske poslove (ekološka i lovna inspekcija).

Kao IBA područja prepoznati su lokaliteti: Biogradska Gora, Durmitor, Skadarsko jezero, Šasko jezero i Ulcinjnska solana.

Potencijalna IBA područja su: dolina rijeke Zete, kanjon Cijevne, delta Bojane, Buljarica, Tivatska solila, Plavsko jezero, Nikšićke akumulacije, Ćemovsko polje, Kučke planine, Visitor, Komovi, Golija, Pivska visoravan i Ljubišnja, Rumija, Prokletije, Hajla, Bjelasica.

3. Direktiva o staništima

Direktiva 31992L0043, poznatija kao Habitat direktiva, o očuvanju prirodnih staništa i divlje faune i flore ima za cilj održavanje biodiverziteta kroz očuvanje prirodnih staništa i divlje flore i faune na teritoriji država članica EU. Unaprjeđivanje i održavanje biodiverziteta u državama članicama se ostvaruje kroz definisanje zajedničkih okvira za očuvanje divlje faune i flore kao i staništa od interesa za EU. Zato se osniva evropska ekološka mreža poznata kao "Natura 2000", koja uključuje specijalna područja očuvanja određena od strane država članica u skladu sa odredbama ove direktive i direktive 32009L0147 o zaštiti divljih ptica.

Direktiva je u velikoj mjeri transponovana: **Zakonom o zaštiti prirode** ("Sl. list CG" br. 54/16) i nizom podzakonskih akata.

Nadležne institucije su: Ministarstvo održivog razvoja i turizma; Agencija za zaštitu prirode i životne sredine; Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja; JP "Nacionalni parkovi", Uprava za šume; Univerzitet Crne Gore; Prirodnjački muzej; Uprava za inspekcijske poslove (ekološka, vodoprivredna, ribarska, šumarska i lovna inspekcija).

U Crnoj Gori su prepoznati IPA lokaliteti: Babji zub, Biogradska gora, Brdo spas, Buljarica, Dolina Grebaje, Dolina rijeke Lim, Durmitor i kanjon rijeke Tare, Hajla, Jerinja glava, Kakaricka gora, Kanjon rijeke Cijevne sa humom orahovskim, Kanjon rijeke Mrtvice, Kanjon rijeke Pive, Katiči, Donkova i Velja seka, Komovi, Kotorsko risanski zaliv, Ljubišnja, Lovćen, Lukavica, Orjen, Platamuni, Rumija, Skadarsko jezero, Trebjesa, Velika ulcinjska plaža i Ada Bojana, Visitor, Vrsuta (Petrović, 2009).

Pilot projektom WWF-a "Jačanje kapaciteta javnog i civilnog sektora u Srbiji i u Crnoj Gori za primjenu EU propisa za zaštitu prirode", urađeno je: analiza postojećih podataka, prije svega literarnih i onih koji su dobijeni od strane nacionalnih eksperata, desk top baza podataka kao osnova za dalja terenska istraživanja; nacrt referentne liste Anexa II vrsta koje se nalaze u Crnoj Gori; nacrt kataloga staništa; metodologija za mapiranje i inventarisanje staništa; metodologija prikupljanja podataka za vrste; obučeni su eksperti za prikupljanje podataka i način inventarisanja prostora i mapiranja staništa.

Nacionalna ekološka mreža u Crnoj Gori nije uspostavljena. Realizovan je projekat Corine Land Cover 2000 i 2006 (CLC 2000 i CLC 2006), kao dio programa Evropske komisije za koordinaciju informacija o životnoj sredini (COoRdinate INformation on the Environment – CORINE, <http://www.eea.europa.eu>). Projekat je obezbijedio konzistentne informacije o zemljišnom pokrivaču i promjenama zemljišnog pokrivača. Za kartiranje promjena tokom vremena koriste se četrdeset četiri klase zemljišnog pokrivača koje, svaka na svoj način, ukazuju na to kako odluke donijete širom Evrope dovode do promjena u izgledu predjela.

EMERALD projekat je definisao važna staništa po kriterijumima Bernske konvencije. Shodno obavezama po Bernskoj konvenciji, identifikovana područja i vrste zahtijevaju posebne mjere zaštite (Rezolucija br. 4 i Rezolucija br. 6 Stalnog Komiteta Bernske Konvencije). Kao rezultat realizacije EMERALD projekta u Crnoj Gori, pripremljena je baza podataka koja može predstavljati osnovu za rad na uspostavljanju NATURA 2000 mreže jer je stalni odbor Bernske konvencije usvojio dokument o popisu predloženih područja Emerald mreže za zemlje zapadnog Balkana, 2011. godine. Glavni cilj projekta je bio formiranje baze podataka o tipovima i vrstama staništa, biljnim i životinjskim vrstama po biogeografskim regionima i zaštićenim prirodnim dobrima, dok je značaj uspostavljanja Emerald mreže bio da ohrabri zemlje da predlože područja od značaja za zaštitu i pomogne im da ova područja uđu u nacionalni sistem planiranja i očuvanja.

Program je predstavljao i osnovno sredstvo za pripremu zemalja zapadnog Balkana za budući rad na projektu NATURA 2000 i postupanje u skladu sa Direktivom o staništima i Direktivom o pticama koje podrazumijevaju dugoročno očuvanje vrsta i staništa od značaja za Evropsku Uniju. Podaci za uspostavljanje EMERALD lokaliteta su uglavnom literaturni podaci koji nijesu dovoljni da se utvrdi kvalitet stanišnih tipova i vrsta sa predloženog lokaliteta, ne postoji uspostavljena upravljačka struktura niti mjere zaštite područja pa se EMERALD lokacije često nazivaju “*papirna područja*”, odnosno područja koja “pravno ne postoje”.

Spisak Emerald područja po kodovima, značaju reprezentativnosti i površinama (izvor: Roekaerts, M. “Development of the Emerald Network in the West-Balkan Statistical summary report”, 2011)

Značaj	Kod	Područje	Površina
C	ME0000000	Maglić, Volujak i Bioč	7252.64
B	ME0000001	Kanjon Male Rijeke	3600.00
C	ME0000002	Durmitor sa Kanjonom rijeke Tare	33895.00
C	ME0000003	Skadarsko jezero	37800.00
C	ME0000004	Velika Plaža sa Solanom Ulcinj	2839.46
C	ME0000005	Buljarica	302.00
B	ME0000006	Ćemovsko polje	358.00
B	ME0000007	Bjelasica	5733.00
B	ME0000008	Kanjon Cijevne	6937.00
B	ME0000009	Kanjon Mrtvice	2903.00
B	ME000000A	Lovćen	6267.00
C	ME000000B	Tivatska solila	240.00
C	ME000000C	Šaško jezero, rijeka Bojana, Knete, Ada Bojana	7397.00
B	ME000000D	Rumija	12237.00
B	ME000000E	Đalovića pećina	191.00
C	ME000000F	Plavsko-Gusinjske Prokletije (+Bogićevica)	15758.00
C	ME000000H	Rijeka Lim	17148.00
C	ME000000I	Dolina rijeke Ćehotine	13356.00
C	ME000000J	Ljubišnja	4332.00
C	ME000000M	Golija i Ledenice	10276.00
B	ME000000N	Ostatak kanjona Pive ispod Hidroelektrane	1664.00
C	ME000000O	Visitor i Zeletin	13680.00
B	ME000000P	Komarnica	1473.00
B	ME000000Q	Kotorsko risanski zaliv	2778.00
C	ME000000R	Sinjavina (Babji zub i Gradište)	5709.00

C	ME000000S	Orjen	15046.00
C	ME000000T	Plaža Pećin	15.00
C	ME000000U	Hajla	2266.00
A	ME000000V	Brdo Spas, Budva	352.00
C	ME000000X	Komovi	6135.00
B	ME000000Y	Ostrva Katići, Donkova and Velja seka	439.00
B	ME000000Z	Platamuni	1698.00

Na osnovu izvještaja Evropskog tematskog centra za biodiverzitet (ETC/BD, Roekaerts, M., "Development of the Emerald Network in the West-Balkan Statistical summary report", 2011), EMERALD područja u šest balkanskih država obuhvataju sljedeći dio teritorije

Broj područja i ukupna površina			
Država	Broj područja	Ukupna površina (ha)	% pokrivenosti ukupne teritorije
Albanija	25	522.429,54	18,2
Bosna i Hercegovina	29	250.455,00	4,9
Hrvatska	1132	4.520.442,53	44 *
Makedonija	35	754.383,00	29,3
Crna Gora	32	240.077,10	17,1
Srbija	61	755.883,91	8,6

Broj staništa i vrsta po državama regiona na osnovu podataka iz Emerald baze, decembar 2008. godine (izvor: Roekaerts, M., "Development of the Emerald Network in the West-Balkan Statistical summary report", 2011)

Naziv	Albanija	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Makedonija	Crna Gora	Srbija	Ukupno
biotop	25	29	1132	35	32	61	1314
vodozemci i gmizavci	149	56	102	192	66	159	724
ptice	1109	184	278	849	1719	997	5136
ribe	63	14	145	74	53	118	467
beskičmenjaci	50	90	182	84	47	47	500
sisari	249	107	148	273	68	322	1167
biljke	3	9	59	7	31	33	142

U cilju održavanja kompatibilnosti sa NATURA 2000 mrežom, utvrđena je sljedeća tipologija:

Tip A: predio važan za ptice

Tip B: predio važan za staništa ili druge vrste

Tip C: predio važan za ptice i druge vrste i/ili staništa

Značaj predjela po državama (Izvor: Roekaerts, M., "Development of the Emerald Network in the West-Balkan Statistical summary report", 2011)

Država	A	B	C
Albanija	1	4	20
Bosna i Hercegovina	11	12	6
Hrvatska	1	314	6
Crna Gora	1	13	18
Makedonija	4	5	26
Srbija		1	60
Ukupno:	18	349	946
%:	1	27	72

U okviru IPA 2012-2013. godine odobren je projekat „Jačanje sistema zaštite životne sredine u Crnoj Gori“. Projekat sadrži dvije komponente: pripremu Nacionalne strategije aproksimacije i uspostavljanje mreže Natura 2000.

Svrha ovog projekta je da izvrši sve neophodne aktivnosti za početak postavljanja temelja, uključujući ekstenzivno mapiranje područja i prikupljanje podataka o budućoj Natura 2000 mreži u Crnoj Gori, shodno zahtjevima EU direktiva o pticama i staništima. Evidentno je da će biti potrebno više vremena obzirom da sam proces obično traje i do 10 godina, a u nekim slučajevima i više, te da je u pitanju tek prva faza istraživanja. Svakako na kraju ovog projekta biće poznato da li je potreban nastavak, kao i u kom pravcu odnosno obimu treba nastaviti sa istraživanjima.

Izazovi u uspostavljanju NATURA 2000 mreže povezani su sa ograničenim kapacitetima ljudskih resursa na državnom i lokalnom nivou u državnim institucijama u smislu broja službenika i stručnjaka koji se bave ovom temom. Ovo se uglavnom odnosi na stručnost i naučno-istraživački rad za određene taksonomske kategorije i primjenu specifičnih metodologija i prikupljanje podataka u skladu sa standardima NATURA 2000.

Za dalju implementaciju potrebno je sprovesti: intezivnija terenska istraživanja u cilju inventarisanja prostora, revizije podataka iz baze podataka za EMERALD i njeno upotpunjavanje kao i upotpunjavanje podataka za NATURA 2000 bazu podataka, konsultovanje javnosti prilikom donošenja odluka.

4. Flegt regulativa

Regulativa 32005R2173 o uspostavljanju šeme izdavanja dozvola za FLEGT (Forest Law Enforcement, Governance and Trade/ Zakon o šumama – sprovođenje, upravljanje i trgovina šumama) za uvoz drveta u Evropsku zajednicu propisuje obaveze operatora koji plasiraju drvo i drvne proizvode na tržište i ima za cilj pružanje podrške međunarodnoj borbi protiv bespravne sječe i trgovine povezane sa bespravnom sječom. Bespravna sječa u najvećoj mjeri doprinosi globalnom nestajanju šuma, što uzrokuje ogromne štete kod životne sredine (globalna emisija gasova i gubitak biodiverziteta).

Regulativa se direktno primjenjuje danom ulaska u EU.

5. Timber regulativa

Regulativom 32010R0995 se utvrđuju obaveze subjekata koji stavljaju drvo i drvne proizvode na tržište da isti moraju biti legalno posječeni, tj. ima za cilj borbu protiv nelegalne sječe.

Nadležne institucije: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja; Uprava za šume, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, Ministarstvo unutrašnjih poslova, JP "Nacionalni parkovi Crne Gore", Uprava za inspekcijske poslove.

Regulativa će se direktno primjenjivati nakon pristupanja EU.

U ovom dijelu je važno pratiti aktivnosti na terenu Uprave za šume, naročito kroz implementaciju Zakona o šumama. Shodno Zakonu o šumama, promet drvnih proizvoda može se vršiti samo na osnovu potvrde porijekla.

6. Foke

Direktiva 31983L0129 odnosi se na sprječavanje uvoza i trgovine krznom mladunaca određenih vrsta foka u zemljama članicama. Regulativama 32009R1007 i 32010R0732 uređuje se trgovina proizvodima od foka.

U ovom dijelu Crna Gora je u samoj početnoj fazi preuzimanja.

Nadležne institucije su: Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Agencija za zaštitu životne sredine, Uprava carina, Uprava za inspekcijske poslove, Uprava policije.

Evropska komisija ističe značaj prepoznavanja i identifikacije proizvoda od foka, sa uspostavljenim carinskim šiframa, a naročito izdavanje atesta od strane švedskog organa za izdavanje ovih sertifikata.

7. CITES

Zaštita divljih vrsta flore i faune regulacijom prometa uređuje se regulativom 31997R0338 (*CITES regulative*).

Djelimično je transponovana *Zakonom o zaštiti prirode*, a dodatni pravni okvir predstavlja *Zakon o potvrđivanju Cites Konvencije*.

Nadležne institucije su: Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Agencija za zaštitu životne sredine, Uprava za inspekcijske poslove.

Neke odredbe CITES Regulative se sprovode: imenovanje nadležnih organa, uspostavljanje sistema za praćenje izdavanja dozvola za izvoz, prekogranično javno informisanje, monitoring poštovanja propisa sa srazmjernom inspekcijskom kontrolom i izvršenjem.

8. Zamke

Regulativom 31991R3254 se zabranjuje upotreba zamki na području Zajednice i unošenja na područje Zajednice krzna i proizvoda dobijenih od određenih divljih životinjskih vrsta koje potiču iz zemalja u kojima ih love zamkama ili metodama zamki koje ne odgovaraju međunarodnim humanim standardima hvatanja zamkom.

Djelimično je transponovana: Zakonom o zaštiti prirode, Zakonom o divljači i lovstvu, nizom podzakonskih akata.

Nadležne institucije su: Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava za šume, Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, Uprava za inspekcijske poslove (ekološka i lovna inspekcija).

Regulativa se ne mora prenijeti do dana ulaska ali se moramo pripremiti za implementaciju. Za ovu regulativu je od značaja zabrana prodaje na tržištu produkata životinja koje su ulovljene zamkama.

2.2. Crnogorsko zakonodavstvo

1. **Zakon o zaštiti prirode** ("Službeni list Crne Gore", br. 54/16 od 15.08.2016) uređuje uslove i način zaštite i očuvanja prirode i primarni je propis u ovoj podoblasti. Transponuje direktive o staništima i divljim pticama i CITES Regulativu;
2. **Zakon o nacionalnim parkovima** ("Službeni list Crne Gore", br. 028/14 od 04.07.2014, 039/16 od 29.06.2016) kojim se definiše zaštita, unaprjeđivanje i razvoj nacionalnih parkova;

3. **Zakon o šumama** ("Sl. list CG", br. 74/10, 40/11, 47/15) kojim se uređuje uzgoj, zaštita, očuvanje i unaprjeđenje šuma, planiranje, način i uslovi korišćenja šuma, izgradnja i održavanje šumskih puteva, monitoring šuma, kao i druga pitanja od značaja za šume, šumsko zemljište i šumarstvo. Primjenjuje se i na zaštitu, očuvanje i korišćenje šumskog drveća koje se nalazi van šume i šumskog zemljišta. Zakonom se definišu i šume u okviru zaštićenih područja prirode i ekološke mreže NATURA 2000. Propisano je da se u šumama, u okviru ekološke mreže NATURA 2000, gazduje na održiv način u cilju zaštite i očuvanja stanišnih tipova i ekološki zaštićenih lokaliteta, u skladu sa zakonom.
4. **Zakon o divljači i lovstvu** ("Sl. list CG" br. 52/08, 40/11, 48/15) kojim se uređuje uzgoj, zaštita, lov i korišćenje divljači i njenih djelova;
5. **Zakon o zaštiti dobrobiti životinja** („Sl. list CG“, br. 14/08, 40/11, 47/15) kojim se regulišu prava, obaveze i odgovornosti pravnih i fizičkih lica za zaštitu dobrobiti životinja koje se uzgajaju ili drže za proizvodnju od nepotrebnog bola, patnje ili povreda, zaštite pri usmrćivanju, klanju i prevozu, pri obavljanju zahvata na životinjama i vršenju eksperimenata, kao i druga pitanja od značaja za dobrobit životinja;
6. **Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata** ("Sl. list Crne Gore", br. 64/17) uređuje se sistem planiranja prostora Crne Gore, način i uslovi izgradnje objekata, kao i druga pitanja od značaja za ove oblasti. Ovim Zakonom obezbjeđuju se uslovi za prostorni razvoj Crne Gore, dok se uređenjem pitanja izgradnje objekata stvaraju uslovi da se objekti grade u skladu sa zakonom i drugim propisima, standardima, tehničkim normativima i normama kvaliteta u oblasti izgradnje objekata. Zakonom su propisane vrste i sadržaj planskih dokumenata. Za razliku od prethodnog koji je dijelio planska dokumenta u dvije velike grupe: državni planski dokumenti (Prostorni plan Crne Gore; Prostorni plan posebne namjene; Detaljni prostorni plan; Državna studija lokacije) i lokalni planski dokumenti, ovaj Zakon prepoznaje samo Prostorni plan Crne Gore i Plan generalne regulacije koji će se sprovoditi Urbanističkim projektom;
7. **Zakonom o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu** ("Sl. list RCG", br. 80/05 i "Sl. list Crne Gore", br. 73/10, 40/11, 59/11, 52/16) propisana je obaveza izrade Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja planova na životnu sredinu, kojim se obezbjeđuje da pitanja životne sredine i zdravlja ljudi budu potpuno uzeta u obzir prilikom razvoja planova i programa; uspostavljanje jasnih, transparentnih i efikasnih postupaka za stratešku procjenu; obezbjeđivanje učešća javnosti; obezbjeđivanje održivog razvoja; unaprjeđivanje nivoa zaštite zdravlja ljudi i životne sredine.
8. **Zakonom o procjeni uticaja na životnu sredinu** ("Sl. list RCG", br. 80/05, "Sl. list Crne Gore", br. 40/10, 73/10, 40/11, 27/13, 52/16) uređuje se postupak procjene uticaja za projekte koji mogu imati značajan uticaj na životnu sredinu,

isti se opisuju i vrednuju, u svakom pojedinačnom slučaju, sagledavajući direktni i indirektni uticaj planiranog projekta na: život i zdravlje ljudi, floru i faunu; zemljište, vode, vazduh, klimu i pejzaž; materijalna dobra i kulturno nasljeđe; uzajamne odnose naprijed navedenih elemenata.

(*za dodatne informacije pogledati Prilog 1)

2.3. Strateški okvir

1. EU Strategija biodiverziteta 2020

EU Strategija biodiverziteta 2020. prepoznaje šest ciljeva koji se međusobno podržavaju i međusobno zavise jedni od drugih. Implementacija ciljeva omogućava zaustavljanje gubitka biološke raznovrsnosti i degradacije ekosistema. Ciljevi su:

Cilj 1: Potpuna implementacija Habitat Direktive i Direktive o pticama

Zaustaviti pogoršanje statusa svih vrsta i staništa pokrivenih EU legislativom u oblasti zaštite prirode i postići značajan i mjerljiv napredak u njihovom statusu do 2020. godine, u poređenju sa trenutnim procjenama:

- i. 100% više procjena staništa i 50% više procjena vrsta shodno Habitat Direktivi što se prikazuje kao napredak u statusu očuvanja;
- ii. 50% više procjena vrsta po Direktivi o pticama prikazanih kao siguran ili poboljšan status.

Cilj 2: Očuvati i obnoviti ekosisteme i njihove usluge

Do 2020. godine, ekosistemi i njihove usluge su očuvani i poboljšani uspostavljanjem zelene infrastrukture i obnove najmanje 15% degradiranih ekosistema.

Cilj 3: Povećati učešće poljoprivrede i šumarstva u očuvanju i obnovi biodiverziteta

- a) *Poljoprivreda:* Do 2020. godine, povećati poljoprivredne površine, oranice i trajne zasade koje su obuhvaćene mjerama biološke raznovrsnosti u okviru Zajedničke poljoprivredne politike (CAP), kako bi se osiguralo očuvanje biološke raznovrsnosti i dovelo do mjerljivog poboljšanja statusa očuvanja vrsta i staništa koja zavise od ili su pogođeni aktivnostima u poljoprivredi i u pružanju usluga ekosistema u odnosu na EU 2010 osnovu, čime će se postići poboljšanje održivog upravljanja;
- b) *Šume:* Do 2020. godine, Planovi upravljanja šumama ili ekvivalentni instrumenti, u smislu održivog upravljanja šumama (SFM) za sve šume koje su u državnom vlasništvu i šumskih gazdinstava iznad određene veličine (koje će odrediti

Države članice ili regije i prikazati u svojim programima ruralnog razvoja), a dobijaju sredstva u okviru politike ruralnog razvoja EU-a, kako bi se postiglo mjerljivo poboljšanje statusa zaštite vrsta i staništa koja zavise od ili su pogođene aktivnostima u šumarstvu i u pružanju srodnih usluga ekosistema u odnosu na EU 2010 osnovu.

Cilj 4: Obezbijediti održivu upotrebu ribljih resursa

- a) *Ribarstvo*: Postići najviši održivi prinos do 2015. godine. Dostići zrelost i veličinu distribucije zdravih rezervi kroz upravljanje u ribarstvu sa beznačajnim negativnim uticajem na rezerve, vrste i ekosisteme, u cilju postizanja dobrog ekološkog statusa do 2020. godine, kao što je propisano Okvirnom marinskom strategijom.

Cilj 5: Borba protiv invazivnih vrsta

Do 2020. godine, invazivne vrste i njihovi putevi su identifikovani i određeni su prioriteta, prioritetne vrste su kontrolisane ili iskorijenjene i putevima se upravlja kroz zakonske prevencije.

Cilj 6: Pomoć u sprječavanju gubitka biodiverziteta

Do 2020, EU je pojačao svoj doprinos sprječavanju gubitka globalne bioraznovrsnosti. Strateški okvir u ovoj oblasti se temelji na Nacionalnoj strategiji održivog razvoja (2007) i Nacionalnoj strategiji biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2010 - 2015. godina. Nacionalna strategija održivog razvoja (2007) definiše strateške i razvojne ciljeve. Jedan od ciljeva Strategije je uspostavljanje mreže zaštićenih područja koja se sastoji od sadašnjih i planiranih zaštićenih prirodnih dobara s ciljem da se osigura očuvanje svih reprezentativnih vrsta staništa, ekosistema i vrsta. Nacionalnom strategijom biodiverziteta sa Akcionim planom definišu se mjere i aktivnosti integracije biodiverziteta u sektorske planove i politike čime se omogućava održivo korišćenje prirodnih resursa i dobara.

2. Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine

Shodno NSOR-u do 2030. zaštita prirodnih resursa ima strateški značaj za održivi razvoj Crne Gore. Priroda, predjeli i kulturna dobra čine skup vrijednosti koje su utkane u identitet prostora i života u Crnoj Gori. Ove su vrijednosti na pojedinim lokacijama značajno ugrožene neodrživim upravljanjem prostorom. Neracionalno trošenje vrijednih i neobnovljivih prostornih resursa manifestuje se predimenzioniranošću građevinskih područja u odnosu na broj stanovnika i razvojne potrebe. Razvojni interesi građevinskih područja često su u konfliktu s ranjivošću i vrijednošću prirodnih resursa.

Kvalitet i opremljenost izgrađenog prostora takođe su ugroženi. Izostaje poštovanje zatečenih predionih vrijednosti i vrijednih elemenata lokalnih, tradicionalnih tipoloških karakteristika naselja. Javno zelenilo, tj. zelena infrastruktura, značajan je segment funkcionalnog uređenja, dobrog oblikovanja i kvaliteta prostora u izgrađenim sredinama. Sistem javnih površina i javnih sadržaja, iako veoma važan element funkcionalnosti naselja, nije ozbiljno tretiran u najvećem dijelu naših planskih dokumenata. U ocjeni kvaliteta izgrađene sredine važnu ulogu ima i arhitektonsko oblikovanje kako pojedinačnih građevina, tako i njihovog neposrednog okruženja i njihove uklopljenosti u zatečeni ambijent.

3. Nacionalna strategija biodiverziteta za period 2016 - 2020. godine

Strategija je bazirana na uslugama ekosistema i samoodrživosti zaštićenih područja. Shodno Strategiji zaštićena područja trenutno pokrivaju 1763.62 km² ili 12.768% teritorije Crne Gore, od čega se najveći dio (101.733ha ili 7.77%) sastoji od pet nacionalnih parkova: „Durmitor”, „Skadarsko jezero”, „Lovćen”, „Biogradska gora” i „Prokletije”. Preostali dio čini više od 40 zaštićenih područja u okviru sljedećih kategorija: spomenik prirode, područja posebnih prirodnih karakteristika, (opšti i posebni) rezervati. U kategoriji spomenika prirode prepoznate su: Velika plaža u Ulcinju, Mala plaža u Ulcinju, Valdanos, Velji pijesak, Topolica u Baru, Sutomore, Lučica u Petrovacu, Čanj, Pećin, Buljarica, Petrovac, Drobnji pijesak, Sveti Stefan, Miločer i Bečićka Plaža, koje su stavljene pod zaštitu Rješenjem o zaštiti objekata prirode (Sl.list SRCG, br.30/68)06/68). ***Buljarica je jedna od rijetkih uvala sa izrazito očuvanim prirodnim karakteristikama koja je predmet ekonomske valorizacije bez osvrta na njen status i biološke karakteristike.***

U strategiji se navodi da ova područja čine “nacionalnu mrežu zaštićenih područja” što ne odgovara činjenici da Uredba o proglašenju nacionalne mreže nikada nije usvojena.

Na osnovu ratifikovanih međunarodnih ugovora, sljedeća nacionalna područja su predmet međunarodne zaštite:

1. **Ramsarska konvencija** (Konvencija o močvarnim područjima od međunarodnog značaja, kao staništa ptica močvarica): Nacionalni park Skadarsko jezero (20.000 ha) od 1995. i specijalni florističko-faunistički rezervat Tivatska solila (150 ha) od 2013. godine;
2. **UNESCO Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine:** Nacionalni park Durmitor sa kanjonom rijeke Tare (33.895 ha) od 1980. godine, a Kotorsko-risanski zaliv (15.000 ha) je od 1979. godine na UNESCO-voj Listi svjetske baštine. Sliv rijeke Tare (182.899 ha) od 1977. godine ima status Svjetskog rezervata biosfere prema kriterijumima UNESCO-vog programa „Čovjek i biosfera”.

3. Šume

Sertifikacija šuma predstavlja polaznu osnovu za aktivnosti sertifikovanja proizvoda preduzeća za preradu drveta kroz sertifikate u okviru lanca nadzora (chain of custody). Imajući u vidu da je Savjet Evropske unije 21. januara 2010. godine donio dokument kojim se regulišu obaveze distributera drveta i proizvoda od drveta u EU koji distribuiraju te proizvode na tržište (Direktiva br. 5571/10), posjedovanje ovakvih sertifikata postao je jedan od načina dokazivanja legalnog porijekla drveta iz koga su izrađeni proizvodi koji se distribuiraju. U pogledu kriterijuma kvaliteta koje proizvodi od drveta moraju da ispune, pred proizvođače u Crnoj Gori se u pojedinim slučajevima postavljaju strožiji kriterijumi u odnosu na kriterijume kvaliteta za pojedine proizvode koji su definisani EU standardima.

Više od 99% šumskih sastojina je prirodnog porijekla i time se crnogorske šume svrstavaju među najprirodnije u Evropi. Struktura šuma je vrlo raznovrsna, kao posljedica raznovrsnosti bioregiona u zemlji, kao i nastanka i razvoja samih sastojina. Visoke šume sjevera Crne Gore imaju visoku proizvodnju većinom četinarskog drveta. Većinom novonastale izdanačke šume i žbunje u primorskom i srednjem dijelu zemlje su od visoke važnosti za biodiverzitet, ali još su daleko od punog potencijala njihovog razvoja.

Problem sječe i izvoza je izuzetno naglašen. Takođe, evidentan je i trend šumskih požara koji predstavljaju veliku opasnost za gubitak šuma i šumskog zemljišta. U posljednjih petnaestak godina u Crnoj Gori je evidentirano preko 1.500 većih šumskih požara, pri čemu je oštećeno ili uništeno preko 15.000 ha šume i oko 1.300.000 m³ drvene mase.

Prema procjenama i prvim nalazima stručnjaka Uprave za šume, u dijelu nadležnosti Uprave za šume "opožareno" je preko 5.000 ha, najviše u Pljevljima, oko 1.300 ha. Slijedi Mojkovac, oko 900 ha, a u Beranama oko 300 ha. **Po procjenama stručnjaka iz Uprave za šume, u toku 2017. godine potpuno je stradalo oko 20 % gorjele šume, ili oko 1.000 ha. U odnosu na 620.000 ha koje su pod šumama, to čini negdje oko 0,15 odsto.**

U Crnoj Gori nadležnosti i odgovornost za gazdovanje i zaštitu šuma, prirode i prirodnih resursa su podijeljene između različitih državnih (MPRR, MORT, MUP) i lokalnih institucija (Glavni grad, Prijestonica, opštine), privatnih vlasnika i korisnika šuma i šumskih zemljišta, izvođača različitih radova i nevladinih organizacija kao što su lovačka i ribolovna društva, organizacije za zaštitu prirode, sportska društva itd. Ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode podrazumijeva uključivanje svih relevantnih partnera u odlučivanje o šumama, participativno planiranje i saradnju kod izvođenja pojedinih aktivnosti u okviru relevantnih zakonskih odredbi.

Oko 5 % šuma i šumskog zemljišta već je u nacionalnim parkovima, a još oko 8 % šuma i 6% šumskog zemljišta van parkova je nepristupačno. Upravljanje šumama u

nacionalnim parkovima predstavlja problem zbog nejasnih nadležnosti shodno Zakonu o šumama, Zakonu o zaštiti prirode i Zakonu o nacionalnim parkovima.

Zakon o šumama propisuje uključivanje zainteresovane javnosti u pripremu planova razvoja i programa gazdovanja, kao i formiranje Savjeta za šume, što treba iskoristiti sa aspekta učešća civilnog sektora.

3. Zaštita prirode i planiranje prostora

Granice do kojih životna sredina može da podnese promjene naziva se ekološki (biogeni) kapacitet, a definisanje ekološkog kapaciteta područja u cjelini za koji se plan donosi ili pojedinih njihovih djelova, predstavlja stratešku osnovu i preduslov ostvarivanja plana sa aspekta aktivne zaštite i upravljanja životnom sredinom (Lješević i Filipović, 1995).

Osnovna pretpostavka obezbjeđenja boljeg funkcionisanja sistema je efikasno sprovođenje planova uz uključivanje javnosti pri pripremanju, donošenju i ostvarivanju odluka uz neophodno poštovanje instrumenata strateške procjene uticaja planova, procjene uticaja projekata na životnu sredinu (SEA i EIA) i ocjene prihvatljivosti zahvata na prirodu (Evropska komisija, 2007).

Razvoj ekološke mreže usloviće uspostavljanje novih kriterijuma pri planiranju (Jones-Walters i Čivić, 2011). Novi Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata suštinski ne tretira područja ekoloških mreža. Prostorni i urbanistički planovi, programi i osnove korišćenja prirodnih dobara trebalo bi da budu usaglašeni sa planovima upravljanja djelovima ekološke mreže (Zakon o zaštiti prirode).

Očuvanje zelenih površina, u gradovima i van njih, obezbjeđuju smanjenje i zaštitu od erozije, oprašivanje, prilagođavanje na klimatske promjene, koridore za kretanje životinja (i nešto manje biljaka), rekreativne i kulturne usluge (TEEB, 2011). Povezivanje ekoloških mreža sa prostornim planiranjem na različitim geografskim nivoima može biti ključni korak za budućnost. Imajući u vidu horizontalni značaj prostornog planiranja, uključivanje ekoloških mreža u prostorno-plansku dokumentaciju i davanje značaja ekološkim mrežama kroz koncept korišćenja zemljišta i planiranja infrastrukturnog i ekonomskog razvoja je jedan od glavnih mehanizama za sektorsku integraciju biodiverziteta (Evropska komisija, 2011; UNCBD, 2010). Nemogućnost društva da uoči vrijednost prirode vodi degradaciji ekosistema, smanjenju usluga ekosistema i doprinosi značajnom opadanju biodiverziteta (TEEB, 2011).

Kao dodatni izazov u planiranju nameće se činjenica da klimatske promjene sve više utiču na biodiverzitet. Naučna istraživanja mogućeg uticaja klimatskih promjena ukazuju na značajne posljedice koje one mogu imati na staništa i vrste. Migracija, izumiranje i promjene u populacijama vrsta i sezonskom i reproduktivnom ponašanju su neke od zabilježenih reakcija, a ovo će se vjerovatno sve više javljati sa klimatskim

promjenama u narednim decenijama. Smatra se da će klimatske promjene značajno izmijeniti pružanje usluga evropskih ekosistema u narednom vijeku. Iako ove pojave mogu dovesti do povećanja nekih usluga ekosistema, veliki dio njih će biti negativno pogođen sušama, smanjenjem plodnosti zemljišta, požarima i drugim faktorima nastalim usljed promjene klime (Evropska komisija, 2009). Način na koji će klimatske promjene uticati na biodiverzitet i ekološke mreže u Evropi: područje rasprostranjenosti nekih vrsta će se povećati ili smanjiti, a obje pojave će uticati na raznovrsnost ekosistema; usljed ovih promjena u području rasprostranjenosti vrsta, neke vrste će se naći na kraju svog ekološkog područja rasprostranjenosti (npr. planinski vrhovi) i biće podložne izumiranju na nacionalnom, evropskom, pa čak i globalnom nivou; neke migratorne vrste ili vrste koje mijenjaju svoje područje rasprostranjenosti tokom ili između godišnjih doba će sve više biti ograničene u pogledu kretanja usljed nepremostivih prepreka kao što su urbana područja, glavni putevi i druge infrastrukture, nekadašnje šumske oblasti i poljoprivredno zemljište koje se intenzivno obrađuje. Veoma je moguće da argumenti u prilog očuvanja, obnavljanja i stvaranja ekoloških mreža u cilju omogućavanja prilagođavanja na klimatske promjene mogu biti pojačani kroz njihovo povezivanje sa zelenom infrastrukturom. **Koncept zelene infrastrukture predstavlja željeni i planirani cilj budućeg razvoja koncepta ekoloških mreža, što vodi do zaključka da zelena infrastruktura predstavlja prirodni korak u evoluciji ekoloških mreža.** Zelena infrastruktura promovise integrisano prostorno planiranje identifikujući multifunkcionalne pojaseve i uključujući mjere za obnavljanje staništa i druge elemente povezivanja u različite planove i politike upotrebe zemljišta (Evropska Komisija, 2010). *Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata uvodi samo pojam "zelene infrstrukture" dok je opšti cilj prostornog planiranja da se osigura dugoročni razvoj kroz zaštitu poljoprivrednog i šumskog zemljišta, zaštitu vodotoka i izvorišta, te zaštitu posebnih prirodnih, kulturnih i pejzažnih vrijednosti zanemaren. Moderne koncepte kakvi su zaštita pejzaža (predjela) i procjena povredljivosti (osjetljivosti ili obnovljivosti) prostora, Zakon ne prepoznaje. Izostavljene su i savremene mjere zaštite i upravljanja zemljištem što može biti osnov za adekvatno prostorno planiranje.*

Biodiverzitet je vrijedan sam po sebi, ne samo zbog elementarnog globalnog ekološkog značaja (biogeohemijski ciklusi i organska produkcija), aplikativnih potencijala, već i zbog svojih naučnih, obrazovnih, kulturnih, rekreativnih, estetskih i duhovnih vrijednosti. Raznovrsniji ekosistemi i predjeli ne samo što su ekološki sadržajni, već su efikasniji i stabilniji. Stoga je očuvanje biodiverziteta imperativ i filozofija savremenog čovjeka (Stevanović, Radović i sar. 1996).

Pri planiranju prostora treba imati u vidu zahtjeve zaštite prirode i osvrnuti se na izdvajanje osnovnih tipova predjela i njihovih odlika (Bryl i Lyczkowska, 2010). Za pravilnu integraciju ekoloških mreže u planska dokumenta pored namjene površine od izuzetne važnosti je i organizacija prostora (Opdam, 2006). Kako će Crna Gora odgovoriti ovim zahtjevima, nakon donošenja pomenutog Zakona nije jasno. I Strategija EU o zaštiti biodiverziteta ukazuje na ulogu prostornog planiranja u očuvanju i održivom upravljanju ekosistema.

EU zakonodavstvo zagovara obavezne mehanizme zaštite u skladu sa članom 6 (3) i 6(4) Direktive o staništima (mjere i uslovi zaštite prirode, sprovođenje ocjene prihvatljivosti zahvata na prirodu).

4. Turizam u zaštićenim područjima

Turizam, kao i mnogi drugi oblici razvoja, uvijek će proizvesti uticaj na životnu sredinu, čak i pri niskom nivou intenziteta i uprkos najboljim naporima menadžera zaštićenih područja. Takvi uticaji se javljaju i na nivou lokacije i na većim površinama. Ekološki rizici od turizma su: izgradnja smještaja, centara za posjetu, infrastrukture, uklanjanje vegetacije, eliminaciju staništa životinjama, uticaj na odvodnjavanje itd. Staništa se mogu značajno promijeniti izgradnjom putnih pravaca, uspostavljanjem lovnih rezervata, područja za uzgoj, uklanjanjem drveća i djelovanjem erozije. Prevoz može imati direktne negativne uticaje na životnu sredinu (npr. uklanjanje vegetacije, prenošenje korova, uznemirenje životinja). Požarna frekvencija se može promijeniti zbog turista, povećavaju se zahtjevi za svježom vodom, povećava se odlaganje otpadaka u rijekama, jezerima ili se uvećava problem odvođenja otpadnih voda, oslobađa se nafta i gorivo sa brodova i manjih plovila. Propelerska vodena plovila mogu uticati na određene vodene biljke i vrste. Motorizovani prevoz izazva zagađenje od emisija. Lov i ribolov može promijeniti dinamiku populacije i može doći do uvođenja stranih vrsta i povećanja populacije ciljnih životinja. Naročito je izražen uticaj na insekte i male beskičmenjake, od efekata transporta, unešenih vrsta, buke.

Turizmom u zaštićenim područjima se stvara prostor za zanemarivanje onih zaštićenih područja koja imaju važne vrijednosti očuvanja, ali ograničene privlačnosti za turiste. Strategije ekoturizma i održivog turizma su dizajnirane da upravljaju posjetom parkova kako bi maksimizirale pozitivne prednosti i smanjile negativne uticaje na životnu sredinu prije njihovog nastanka. Ovo se najbolje postiže kroz dobro dizajnirane strategije planiranja. Ključno pitanje je osjetljivost na kumulativne uticaje, primjena adaptivnog upravljanja i postizanje konsenzusa između zainteresovanih strana o tome koliko je uticaj prihvatljiv i gdje, u zaštićenom području.

Svaki park i zaštićeno područje treba da ima plan koji predviđa kako će se turizmom i razvojem tog područja upravljati. Planom se detaljno trebaju opisati specifični ciljevi i ciljevi koji su određeni za područje u zakonu o uspostavljanju nacionalnog parka ili odluci o uspostavljanju ostalih područja zaštite. Potrebno je da se definišu ciljevi razvoja turizma i odrede akcije upravljanja, budžetiranje, finansiranje i zoniranje parkova potrebnih za postizanje tih ciljeva. U Crnoj Gori je donijet Master plan razvoja turizma koji definiše klastere razvoja. Međutim, takav pristup treba da integriše i zahtjeve očuvanja prirode i biodiverziteta, očuvanje zemljišta i procijenu uticaja planiranih aktivnosti na klimatske promjene.

Turizam je izuzetno osjetljiv u marinskim zaštićenim područjima (Kelleher, 1999), i prekograničnim zaštićenim područjima (Sandvith et al., 2001).

5. Zoniranje zaštićenih područja

Shodno članu 31 Zakona o zaštiti prirode, u zaštićenom području određuju se zone zaštite u kojima se sprovode sljedeći režimi zaštite:

- zona zaštite I - strogi režim zaštite;
- zona zaštite II - aktivni režim zaštite;
- zona zaštite III - režim održivog korišćenja.

Zona zaštite I - strogi režim zaštite, sprovodi se na zaštićenom području ili njegovom dijelu sa neznatno izmijenjenim osobinama staništa izuzetnog ekološkog značaja, kojim se omogućavaju prirodni biološki procesi, očuvanje integriteta staništa i životnih zajednica, uključujući izuzetno vrijedna kulturna dobra.

U zoni zaštite I sa strogim režimom zaštite:

- zabranjeno je korišćenje prirodnih resursa i izgradnja objekata;
- vrše se naučna istraživanja i praćenje prirodnih procesa (monitoring) u ograničenom obimu;
- dozvoljene su posjete u obrazovne svrhe u ograničenom obimu;
- sprovode se zaštitne, sanacione i druge neophodne mjere u slučaju požara, elementarnih nepogoda i udesa, pojave biljnih i životinjskih bolesti i prenamnožavanja štetočina.

Zona zaštite II - aktivni režim zaštite, sprovodi se na zaštićenom području u kome su djelimično izmijenjene osobine prirodnih staništa ali ne do nivoa da ugrožavaju njihov ekološki značaj, uključujući vrijedne predjele i objekte geonasljeđa.

U zoni zaštite II sa aktivnim režimom zaštite mogu se:

- sprovoditi intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog područja;
- vršiti kontrolisano korišćenje prirodnih resursa, bez posljedica po primarne vrijednosti njihovih prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa.

U zoni zaštite III sa režimom održivog korišćenja mogu se:

- sprovoditi intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog područja;
- razvijati naselja i prateća infrastruktura u mjeri u kojoj se ne izaziva narušavanje osnovnih vrijednosti područja;
- vršiti radovi na uređenju objekata kulturno-istorijskog nasljeđa i tradicionalne gradnje;
- sprovoditi očuvanja tradicionalnih djelatnosti lokalnog stanovništva;
- selektivno i ograničeno koristiti prirodni resursi.

Van granica zaštićenog područja, po potrebi se može odrediti i zaštitni pojas.

Koncept zoniranja zasniva se na principima zaštite i očuvanja prirodnih i kulturnih vrijednosti i definiše teritoriju koja je pod strogom zaštitom i teritorije na kojima su dozvoljene određene aktivnosti kao što su ribarstvo, specifični oblici poljoprivrede, druge privredne djelatnosti, plovidba, gradnja objekata i druge intervencije u prostoru. Cilj zoniranja je zaštita flore i faune, očuvanje prirodnih ekosistema i kulturnih vrijednosti kroz zaštitu, unaprjeđenje i kontrolu korišćenja resursa.

PREGLED

Postojeći sistem zaštićenih područja prirode u Crnoj Gori suočen je sa brojnim izazovima. Najveći dio zaštićenih područja je fragmentiran u teritorijalnom smislu što se može ocijeniti lošim pristupom zaštiti. Prostornim planom Crne Gore predviđeno je da se razmotri zaštita na još oko 113 ha (ili dodatnih 8,2 % teritorije) osnivanjem još jednog nacionalnog i 6 regionalnih parkova do 2020. godine. Crna Gora nema nijedno marinsko zaštićeno područje. Navedeno pokazuje da se proglašenje novih zaštićenih područja suočava sa izazovima (NP Skadarsko jezero proglašen je 1986, a tek 23 godine kasnije NP Prokletije 2009. godine). Sistem zaštićenih područja zasnovan je na znanju stečenom u okviru tradicionalne doktrine zaštite prirode koja još uvijek osigurava zastupljenost najvažnijih reprezentativnih ekosistema u Crnoj Gori.

Crna Gora ne sprovodi mjere očuvanja EMERALD područja (kao potencijalnih lokaliteta buduće mreže NATURA 2000) i nema zaštite priobalnih i morskih područja. Ne radi na identifikaciji potencijalnih vrsta i staništa koje treba dodati u Aneksu direktiva i nije mapirala njihovu rasprostranjenost. Neophodno je i da prikupi naučne informacije za moguće predloge izmjena i dopuna aneksa Direktiva o pticama i staništima. Planovi upravljanja za nacionalne parkove koji su proizilazili iz PPPN-ova nijesu odgovarali karakteristikama područja za koja se donose već se prepisuju od lokaliteta do lokaliteta čime se ne može obezbijediti adekvatno upravljanje. Nacionalnim parkovima na teritoriji Prijestonice Cetinje upravljaju "Nacionalni parkovi Crne Gore", dok za većinu zaštićenih područja kategorije ispod nacionalnog parka, koje su po Zakonu o zaštiti prirode, upravljačka obaveza lokalnih samouprava, nije određen upravljač i nijesu donijeti Planovi upravljanja.

Sistem monitoringa staništa i vrsta shodno zahtjevima Direktiva o staništima i pticama nije uspostavljen. Nedostatak sredstava i administrativnog kapaciteta sprječava dalje usklađivanje kao i njihovo sprovođenje. Granični prelazi ne posjeduju opremu, prostori u kojima se omogućava carinjenje primjeraka divlje flore i faune, kao ni adekvatne uslove i uslove za privremeno držanje konfiskovanih biljaka i životinja.

Administrativni kapaciteti na nacionalnom i lokalnom nivou su nedovoljni za ozbiljan rad i u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu. Za obezbjeđenje sprovođenja mjera i uslova zaštite prirode neophodna je snažna inspekcijska mreža, jasno zoniranje zaštićenih područja i integracija zaštite prirode u sektorske strategije.

PRITISCI

Ubrzani razvoj turizma, posebno na primorju i u Podgorici, praćen izgradnjom puteva i hidro-tehničke infrastrukture, dovodi do gubitka, degradacije i fragmentacije određenih prirodnih staništa, posebno obalskih i močvarnih.

Intenzivna urbanizacija obalnog dijela Crne Gore uslovlila je gubitak, degradaciju i fragmentaciju tipičnih mediteranskih staništa. Istovremeno je mnogostruko povećala pritiske na životnu sredinu (npr: otpadne vode, korišćenje voda itd.)

Promjene u praksi korišćenja zemljišta, povezane sa urbanim razvojem i razvojem turizma, kao i uvođenje nove prakse u poljoprivrednoj proizvodnji, dovode do gubitka prirodnih i poluprirodnih staništa, kao i do gubitka agro-biodiverziteta, odnosno domaćih sorti i pasmina.

Ispuštanja zagađenih i neprečišćenih otpadnih voda u more ugrožava morski ekosistem, posebno u turističkim zonama poput Boke Kotorske.

Najugroženija staništa na primorju su:

- (i) dine na Velikoj Plaži u Ulcinju (jedno od posljednjih utočišta jedinstvene i rijetke halofitne vegetacije), i
- (ii) preostali djelovi šume Skadarskog hrasta (*Quercus robur scutariensis*) u Štoju u zaleđu Velike Plaže.

Ornitofauna koja gravitira navedenim staništima ugrožena je lovom.

Najveću opasnost za vodena i močvarna staništa predstavlja eutrofikacija, što je posljedica zagađenja iz ljudskih naselja.

Suve livade u Crnoj Gori veoma su rijetke u smislu površine, radi čega se smatraju jednim od najugroženijih staništa u Crnoj Gori. Njihovo pretvaranje u obradive voćnjake i vinograde dovodi do njihovog smanjenja i nestanka. Razvoj novih praksi u poljoprivredi i tržišni pritisci doveli su do erozije agro-biodiverziteta, prije svega domaćih sorti i pasmina koje se smanjuju i nestaju iz domaćinstava ili je njihova genetska osnova promijenjena zbog ukrštanja sa drugim sortama i pasminama uvezenim iz drugih područja.

Eksploatacija šuma pokazuje rastući trend u količini posiječene drvne mase u prethodnom desetogodišnjem periodu. Šumarska politika smatra da sječa ne bi trebalo da bude veća od 2/3 godišnjeg prirasta. Posebnu opasnost može predstavljati zahvat na kvalitet, kojim se sijeku najkvalitetnija stabla koji su nosioci drvne zapremine iz ekonomskih razloga, ali koja su i nosioci kvalitetnog genetskog materijala čime se degradira kvalitet budućih sastojina. Ipak i pored ovoga, područja pod šumom se šire posljednjih godina, te biološki opstanak vrsta nije doveden u pitanje, ne samo zbog pošumljavanja već i zbog prirodne regeneracije i širenja šuma usljed napuštanja

poljoprivrednog zemljišta. Zbog ovoga dolazi do specifične situacije da se površine pod šumom povećavaju uz smanjenje drvene zapremine i kvaliteta drvnih sortimenata. Nacionalna šumarska politika naglašava značaj održive sječe u budućnosti i sve veći naglasak stavlja na višestruku upotrebu šuma, uključujući zaštitu biodiverziteta u šumskim ekosistemima, zaštitu vodenih područja, razvoj turizma i rekreativnih aktivnosti.

Eksploatacija šljunka u nekim područjima (posebno u dolini rijeka Lim i Morača) ima veoma izražen negativni uticaj na biodiverzitet.

Nelegalni lov i ribolov, kao i neplansko sakupljanje šumskih i drugih plodova mogu biti dodatni faktori ugrožavanja. Stanje divljači u crnogorskim lovištima do sada nije bilo jednostavno procijeniti zbog neutvrđene predmetne metodologije. Podaci o brojnosti i stanju divljači u ovom trenutku zasnovani su na podacima dobijenim od korisnika lovišta, koji prikupljaju podatke na osnovu metoda datim u Programima razvoja lovstva.

Malo je pouzdanih **podataka o ribljem fondu** i njegovoj produktivnosti iako se od brodova koji se bave morskim ribarstvom traži da vode brodske dnevnike sa podacima o ulovu, vrstama i ribolovnim naporima u skladu sa standardima FAO, što se ne čini na pravi način, a ulov se često i ne prijavljuje.

Podaci o promjenama u brojnosti i strukturi populacija riba u Skadarskom jezeru, takođe, su ograničeni (detajniji podaci i procjene stanja ribljeg fonda nijesu obavljivane od 80-tih). Procjene eksperata za ribolov ukazuju da su se riblje populacije u jezeru smanjile zbog sve većeg zagađenja iz sliva, nelegalnog/nekontrolisanog ribolova, prekida migracionog puta morskih vrsta na Bojani i nedostatka mjera zaštite ribljeg fonda u albanskom dijelu jezera.

Korišćenje prirodnih voda za navodnjavanje (planinska jezera) dodatno ugrožava biodiverzitet.

Rijeke Ibar, Ćehotina, Zeta, Lim, Plavsko i Pivsko jezero kao i Jadransko more direktni su prijemnici neprečišćenih otpadnih voda.

Trenutno se oko polovine komunalnog otpada u Crnoj Gori odlaže na **neuređenim odlagalištima**, a manje od 15% komunalnog otpada se prerađuje (Nacionalna strategija upravljanja otpadom).

Industrijski otpad takođe može biti ispušten u vode i neposredno uticati na funkcionisanje ekosistema. U Crnoj Gori postoje lokacije sa uskladištenim **opasnim otpadom** koji direktno ugrožava biodiverzitet (npr: uticaj neuređenog odlagališta opasnog otpada u KAP-u na ekosistem Skadarskog jezera).

Prema Drugoj nacionalnoj komunikaciji prema UNFCCC-u za Crnu Goru (2015), očekuje se da će **klimatske promjene** u Crnoj Gori dovesti do porasta temperature i smanjenja

količine padavina, što će uticati na ekosisteme i njihov biodiverzitet. Podaci o fenologiji drvenastih vrsta već posredno ukazuju na prisustvo posljedica klimatskih promjena na produktivnost nekih ekosistema u Crnoj Gori. Dostupni podaci pokazuju da listanje nekih vrsta (bagrem, lipa, hrast, javor, jasen, bukva, topola, jova, bor i primorski bor) počinje nekoliko dana ranije nego što je uobičajeno. Prema tom scenariju, naročito će biti pogođene populacije vodozemaca i reptila u kraškim područjima Crne Gore i primorskim planinama. Što se tiče morskih ekosistema, očekuje se da će predviđene klimatske promjene dovesti do brže eutrofikacije plitkih i ograničenih djelova morskih voda, kao i uvođenja novih termofilnih (invazivnih) vrsta iz južnih biogeografskih zona (Druga nacionalna komunikacija prema UNFCCC, 2015). Ako ne postoji dobra zaštita i briga, prijetnja biodiverzitetu dodatno će oslabiti funkcije ekosistema i njihove sposobnosti za ublažavanje i prilagođavanje na klimatske promjene i pružanje drugih usluga koje su potrebne za dobrobit ljudi.

Sistematska istraživanja invazivnih vrsta u Crnoj Gori još nijesu sprovedena, ali neka pojedinačna istraživanja daju indikacije o prisustvu i ekspanziji **introdukovanih vrsta**, iako nema procjena o njihovom uticaju na lokalne ekosisteme i autohtone vrste. Invazivne vrste i njihovi putevi poznati su u Sredozemlju (Zenetos et al, 2012).

Nije sigurno da li se **balastne vode sa brodova** koji dolaze do crnogorske obale prečišćavaju. Do sada je zabilježeno devet marinskih invazivnih vrsta, od čega pet imaju stabilno prisustvo (RAC SPA centar). Vrsta za koju se smatra da ima potencijal da izazove najviše štete je *Caulerpa racemosa var. cylindracea*.

Izrada inventara stranih vrsta planirana je u prethodnoj NSBAP ali, do sada, u tom smjeru nijesu preduzeti koordinisani koraci na nacionalnom nivou.

Evropska agencija za zaštitu životne sredine uspostavila je informacioni i sistem za rano upozoravanje za invazivne vrste u kojem Crna Gora trenutno ne učestvuje.

Uzroci faktora kojima se ugrožava biodiverzitet, odnosno indirektni pokretači identifikovanih faktora ugrožavanja, predstavljaju različite ekonomske aktivnosti, kao i slabosti u sistemu upravljanja u oblasti životne sredine.

Nedostatak i nedostupnost podataka za pouzdano donošenje odluka, kao i nedostatak koordinacije i saradnje između sektora, takođe, utiču na zatečeno stanje i doprinose problemima koji rezultiraju u degradaciji biodiverziteta i njegovih vrijednosti.

Nedovoljni finansijski i ljudski kapaciteti, takođe, utiču na ovakvo stanje stvari. Izuzetno je nizak nivo javnog finansiranja u oblasti zaštite prirode i biodiverziteta. Ukupan iznos od 2 miliona EUR godišnje (ili 1.800 EUR po km²) koliko se trenutno ulaže u finansiranje zaštićenih područja, nedovoljan je da se efikasno upravlja mrežom zaštićenih područja. To je manje nego u mnogim drugim zemljama centralne i istočne Evrope. Ilustracije radi, 2011. godine za procjenu stanja biodiverziteta kroz program monitoringa životne sredine izdvojeno je 60.000 EUR, dok je procjena NSBAP 2010-

2015 bila da je potrebno izdvojiti 80.000- 200.000 EUR. Iznos od 60.000 EUR u 2011. godini je rekordno izdvojen nivo sredstava za ovu svrhu u toku implementacije NSBAP 2010-2015. Narednih godina ovaj iznos se progresivno smanjivao, da bi u 2014. godini iznosio 10.000 EUR. Navedeno jasno ukazuje da se procjena stanja biodiverziteta nije mogla obaviti zbog nedostatka finansiranja. Nastavkom prakse da se zaštićenim područjima dodjeljuje nizak nivo prioriteta u pogledu politike i investiranja proizvešće ekonomske gubitke. ***Nastavljajući sa ovakvim trendom neulaganja u prirodni kapital, trošak za privredu i stanovništvo Crne Gore može biti veći od 35 mil. EUR u narednih 25 godina*** (Emerton, L. 2011). Po nedavnim studijama, postoji visoki ekonomski povraćaj od javnih investicija u zaštićenim područjima. Tako, odluka o ulaganju u prirodni kapital podrazumijeva znatno veći obim javnih ulaganja od nastavka "sadašnje prakse". *Ovi troškovi daleko nadmašuju ostvarene ekonomske koristi. Neto koristi će biti više nego udvostručene u narednih 25 godina, a zaštićena područja ostvariće ukupni povraćaj od skoro 29 EUR na 1 EUR uloženi javnih sredstava. Odluka da se ulaže u prirodni kapital, može stvoriti stabilnu rastuću dodatnu vrijednost za crnogorsku ekonomiju i stanovništvo u poredjenju sa nastavkom "sadašnjeg poslovanja", ostvarujući dodatne koristi vrijedne više od 1,5 milijardi EUR u narednih 25 godina.*

Jedan od glavnih suštinskih uzroka direktnog pritiska na biodiverzitet i jedan od glavnih razloga za nedovoljan napredak u implementaciji mjera zaštite, predstavlja **nizak nivo svijesti o značaju i vrijednostima biodiverziteta na svim nivoima** (od građana do donosioca odluka), što rezultira time da pitanja biodiverziteta uvijek imaju nizak prioritet. Čini se da postoji opšta svijest javnosti u Crnoj Gori o prirodnim bogatstvima i ljepoti zemlje i njenom potencijalu za turizam, kao i da je dobro prihvaćena potreba njegovog očuvanja. Ministarstvo održivog razvoja i turizma, kao i Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore, podržali su brojne projekte i aktivnosti koje povećavaju svijest o važnosti biodiverziteta. Ipak, potrebno je značajnije raditi na poboljšanju razumijevanja potrebe zaštite i investiranja u prirodni kapital kod donosioca odluka u cilju podizanja nivoa prioriteta kod rješavanja pitanja biodiverziteta i finansiranja u narednom periodu. ***Prvi značajniji korak u tom pravcu predstavlja uključivanje ekonomskih procjena vrijednosti biodiverziteta i zaštićenih područja.***

PRILOG 1

Pregled propisa koji su značajni za zaštitu biodiverziteta

A. USTAVNE ODREDBE I DEKLARACIJE/REZOLUCIJE

- Ustav Crne Gore ("Sl.list CG", br. 01 /07);
- Deklaracija o ekološkoj državi Crnoj Gori („Službeni list“ RCG, br.39/91);
- Rezolucija o životnoj sredini ("Službeni list Crne Gore", br. 001/15).

B. PROPISI IZ ŽIVOTNE SREDINE

- Zakon o životnoj sredini („Službeni list“ CG, br. 52/16);
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list“ RCG, br. 80/05 i „Službeni list“ CG, br.73/10, 40/11, 59/11 i 52/16);
- Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list“ RCG, br. 80/05 i „Službeni list“ CG, br.40/10, 73/10, 40/11, 27/13, 52/16);
- Zakon o upravljanju otpadom („Službeni list“ CG, br. 64/11, 39/16);
- Zakon o hemikalijama („Službeni list“ CG br. 51/17);
- Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini („Službeni list“ RCG, br. 28/11,1/14);
- Zakon o inspekcijskom nadzoru („Službeni list“ RCG, br. 39/03 i „Službeni list“ CG, br. 76/09, 57/11, 18/14, 11/15, 52/16);
- Zakon o zaštiti vazduha („Službeni list Crne Gore“, br. 25/10, 40/11, 43/15);
- Zakon o zaštiti prirode („Službeni list“ CG, br. 54/16);
- Zakon o nacionalnim parkovima („Službeni list“ CG, br. 28/14, 39/16);
- Pravilnik o bližem sadržaju i načinu vođenja registra zaštićenih prirodnih dobara ("Sl. list Crne Gore", br. 79/09);
- Pravilnik o bližim kriterijumima za određivanje područja ekološke mreže ("Službeni list Crne Gore", br. 45/17);
- Pravilnik o bližim uslovima za promet zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva ("Službeni list Crne Gore", br. 61/17);
- Pravilnik o sadržaju studije o ocjeni prihvatljivosti za područje ekološke mreže ("Službeni list Crne Gore", br. 45/17);
- Pravilnik o bližim uslovima koje mora da ispunjava upravljač zaštićenog prirodnog dobra ("Sl. list Crne Gore", br. 35/10);
- Pravilnik o bližem sadržaju godišnjeg programa monitoringa stanja očuvanosti prirode i uslovima koje mora da ispunjava pravno lice koje vrši monitoring ("Sl. list Crne Gore", br. 35/10);
- Pravilnik o načinu izrade i procjene rizika za unošenje stranih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva ("Sl. list Crne Gore", br. 28/14);
- Pravilnik o bližim uslovima koje mora da ispunjava pravno i fizičko lice za čuvanje
- privremeno oduzetih zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva ("Sl. list Crne Gore", br. 46/10);

C. POSEBNI PROPISI OD ZNAČAJA ZA ZAŠTITU BIODIVERZITETA

- Zakon o vodama ("Sl. list RCG", br. 27/07, 73/10, 32/11, 47/11, 48/15, 52/16, 55/16, 2/17);
- Zakon o finansiranju upravljanja vodama („Sl. list CG“, br. 65/08, 74/10 i 40/11),
- Uredba o klasifikaciji i kategorizaciji površinskih i podzemnih voda ("Sl. list CG", br. 2/07);
- Odluka o određivanju voda od značaja za Crnu Goru ("Sl. list CG", br. 9/08, 28/09, 31/09, 31/15);
- Uredba o načinu kategorizacije i kategorijama vodnih objekata i njihovom davanju na upravljanje i održavanje („Sl. list CG“, br. 15/08);
- Uredba o sadržaju i načinu vođenja vodnog informacionog sistema („Sl. list CG“, br. 33/08);
- Pravilnik o obrascu, bližem sadržaju i načinu vođenja vodne knjige („Sl. list CG“, br. 81/08);
- Odluka o visini i načinu obračunavanja vodnih naknada i kriterijumima i načinu utvrđivanja stepena zagađenosti voda („Sl. list CG“, br. 29/09);
- Uredba o sadržaju i načinu pripreme plana upravljanja vodama na vodnom području rječnog sliva ili na njegovom dijelu („Sl. list CG“, br. 39/09);
- Pravilnik o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama („Sl. list CG“, br. 66/09);
- Pravilnik o načinu određivanja ekološki prihvatljivog protoka površinskih voda ("Službeni list Crne Gore", br. 2/16, 23/16);
- Pravilnik o sadržaju zahtjeva i dokumentaciji za izdavanje vodnih akata, načinu i uslovima za obavezno oglašavanje u postupku utvrđivanja vodnih uslova i sadržaju vodnih akata ("Službeni list Crne Gore", br. 7/08, 14/16);
- Pravilnik o bližim uslovima koje moraju da ispunjavaju pravna lica koja vrše ispitivanja kvaliteta voda ("Sl. list CG", br. 66/12);
- Pravilnik o načinu i uslovima mjerenja količina otpadnih voda koje se ispuštaju u prijemnik („Sl. list CG“, 24/10);
- Pravilnik o načinu i postupku mjerenja količina vode na vodozahvatu („Sl. list CG“, 24/10);
- Program sistematskog ispitivanja kvaliteta vode na vodozahvatima (zone sanitarne zaštite) i javnim kupalištima ("Sl. list RCG", br. 13/00);
- Zakon o rudarstvu („Službeni list CG“, br. 65/08, 74/10 i 40/11);
- Zakon o koncesijama („Službeni list CG“, br.08/09);
- Zakon o geološkim istraživanjima („Službeni list RCG“, br. 28/93, 27/94, 42/94, 26/07 i „Službeni list CG“, br. 73/10, 28/11);
- Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju ("Sl. list CG", br. 56/09, 18/11, 40/11, 34/14, 1/15, 30/17, 51/17);
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Sl. list RCG“, br. 15/92, 59/92, 4/93, 27/94 i „Sl. list CG“, br. 73/10, 32/11),
- Zakon o maslinarstvu i maslinovom ulju ("Sl. list CG", br. 45/14, 39/16);
- Zakon o duvanu ("Sl. list CG", br. 48/08, 76/08, 40/11, 42/15);
- Zakon o morskom ribarstvu i marikulturi („Sl. list CG“, br. 56/09, 40/11, 47/15);
- Zakon o slatkovodnom ribarstvu („Sl. list CG“, br. 11/07 i 40/11);

- Zakon o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja („Sl. list RCG“, br. 28/06 i “Sl. list CG“, br.73/10, 40/11, 61/11, 48/15);
- Zakon o sadnom materijalu („Sl. list RCG“, br. 28/06 i “Sl. list CG“, br.73/10, 40/11, 61/11, 48/15);
- Zakon o sredstvima za zaštitu bilja (“Sl. list CG”, br. 51/08, 40/11, 18/14),
- Zakon o sredstvima za ishranu bilja (“Sl. list RCG”, br. 48/07 i 76/08 i “Sl. list CG“, br.76/08, 73/10, 40/11, 30/17);
- Zakon o zaštiti biljnih sorti (“Sl. list RCG”, br. 48/07 i “Sl. list CG“, br.48/08 i 40/11),
- Zakon o genetički modifikovanim organizmima, (“Sl. list CG”, br. 22/08 i 40/11),
- Zakon o bezbjednosti hrane („Sl. list CG“, br. 57/15),
- Zakon o identifikaciji i registraciji životinja („Sl. list RCG“, br. 48/07 i “Sl. list CG“, br.73/10, 40/11, 48/15);
- Zakon o zaštiti dobrobiti životinja („Sl. list CG“, br 14/08, 40/11, 47/15);
- Zakon o standardizaciji (“Sl. list CG”, br. 13/08),
- Uredba o utvrđivanju kompleksa poljoprivrednog zemljišta koji uživaju posebnu pravnu zaštitu („Sl. list RCG“, br. 45/92, 33/93, 11/94, 8/95, 9/97, 14/98, 22/99 i 3/01);
- Pravilnik o bližim pravilima i uslovima za biljnu i stočarsku organsku proizvodnju (“Službeni list Crne Gore”, br. 53/14);
- Pravilnik o sadržaju i veličini znaka organske proizvodnje (“Službeni list Crne Gore”, br. 60/16)
- Pravilnik o tehničkim uslovima na graničnim prelazima za obavljanje fitosanitarnih pregleda pošiljke bilja („Sl. list CG“, br. 14/12);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje štetnih organizama i listama štetnih organizama bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom (“Službeni list Crne Gore”, br. 039/11, 80/16);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za drveni materijal za pakovanje u međunarodnom
- prometu („Sl. list CG“, br. 4/10),
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja azijske strižibube *Anoplophora glabripennis* (Motschulsky) (“Službeni list Crne Gore”, br. 61/15)
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za iskorjenjivanje i suzbijanje borove nematode *Bursaphelenchus xylophilus* (Steiner et Buhner) Nickle et al. (“Službeni list Crne Gore”, br. 12/14);
- Pravilnik o minimalnom kvalitetu voća i povrća (“Službeni list Crne Gore”, br. 56/14, 35/15);
- Pravilnik o minimalnom kvalitetu voćnih sokova (“Službeni list Crne Gore”, br. 68/15);
- Pravilnik o minimalnom kvalitetu voćnih džemova, želea, marmelada, pekmeza i zaslađenog kesten pirea (“Službeni list Crne Gore”, br. 068/15);
- Pravilnik o pravilima dobre poljoprivredne prakse za zaštitu bilja (“Službeni list Crne Gore”, br. 45/14);

Uređenje prostora i izgradnja objekata

- Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata („Službeni list CG”, br. 64/17);
- Zakon o komunalnim djelatnostima ("Službeni list Crne Gore", br. 055/16 od 17.08.2016, 074/16 od 01.12.2016)

D. KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO

Krivični zakonik Republike Crne Gore („Službeni list RCG”, br.70/03, 13/04, 47/06 i «Sl. list RCG», br.40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13 I 56/13).

PRILOG 2

1. Konvencija o zaštiti morske sredine i priobalnog područja Sredozemlja (Barselonska konvencija) / Convention for the Protection Of The Mediterranean Sea Against Pollution (Barcelona Convention), („Sl. list RCG-međunarodni ugovori”,br. 64/07 od 22.10.2007);
2. Konvencija o predjelima / European landscape Convention (“Sl.list CG – međunarodni ugovori” br. 6/08-135);
3. Konvencija o vlažnim područjima (Ramsar Konvencija) / Ramsar convention on wetlands ratifikovana („Sl.list SRJ”,br.9/77-675);
4. Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama flore i faune (Cites konvencija) / Convetion of international trade in endangered species of wild fauna and flora by succession („Sl.list SRJ”, br. 011/01-3);
5. Sporazum o zaštiti kitova Cetacea u Crnom moru, Sredozemnom moru i susjednom atlanskom području ACCOBAMS / Convention of Ceraceans of the Bleak Sea, Mediteranean See and contiguous Atlantic Area (ACCOBAMS), („Sl.list CG-međunarodni ugovori”,br.7/08);
6. Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine / Convention concerning the protection of the world cultural heritage („Sl.lis.SRJ”,br.056/74-771);
7. Konvencija o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (Espoo konvencija) / Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context („Sl. list CG” br. 008/08-27)
8. Arhuska Konvencija o dostupnosti informacija u oblasti životne sredine, učešće javnosti u donošenju odluka i dostupnosti pravosuđa o pitanjima koja se tiču životne sredine / Convention on access to information, public participation in decision making and access to justice in environmental matters – Aarhus Convention (“Sl. list CG-Međunarodni ugovori” br. 3/09);
9. Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska Konvencija) / Convention on migratory species – CMS („Sl.list CG- Međunarodni ugovori”, br.6/08-147);
10. Konvencija Ujedinjenih nacija o borbi protiv dezertifikacije u zemljama sa teškom sušom i/ili dezertifikacijom, posebno u Africi / United Nations Convention To Combat Desertification in Countries Experiencing Serious Drought and/or

- Desertification, Particularly in Africa („Sl. list RCG-Međunarodni ugovori”, br. 17/07-12);
11. Konvencija o zaštiti evropskih divljači i prirodnih staništa (Bernska Konvencija) / Convention on the conservation of European wildlife and natural habitats (Bern Convention), („Sl.list CG- Međunarodni ugovori” br.7/08);
  12. Sporazum o zaštiti afričko-evroazijskih migratornih ptica močvarica (AEWA) / Agreement on the conservation of african - eurasian migratory waterbirds („Sl.list CG” – međunarodni ugovori i sporazumi br.01/11-1340);
  13. Zakon o potvrđivanju sporazuma o zaštiti slijepih miševa u Evropi (EUROBATS) / Agreement on the conservation of bats in Europe („Sl.list CG” – međunarodni ugovori i sporazumi br.16/10-320);
  14. Konvencija o biološkoj raznovrsnosti /Convention on Biological Diversity („Sl.list SRJ”, br.011/02-28);
  15. Okvirna Konvencija UN o promjeni klime /UN Framework Convention on Climate Change („Sl.list SRJ”, br. 2/97-71).